

קהלת: בירור שכלי או נבואי

הרב צבי לבנברג

מסכת ידים פרק ג משנה ה

כל כתבי הקדש מטמאין את הידים. שיר השירים וקהלת מטמאין את הידים. רבי יהודה אומר... קהלת מחלוקת. רבי יוסי אומר, קהלת אינו מטמא את הידים... אמר רבי שמעון בן עזאי, מקובל אני מפי שבעים ושנים זקן ביום שהושיבו את רבי אלעזר בן עזריה בישיבה, ששיר השירים וקהלת מטמאים את הידים. אמר רבי עקיבא, חס ושלום, לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קדש, ושיר השירים קדש קדשים. ואם נחלקו, לא נחלקו אלא על קהלת. אמר רבי יוחנן בן יהושע בן חמיו של רבי עקיבא, כדברי בן עזאי כך נחלקו וכן גמרו.

פירוש רבנו עובדיה מברטנורא

קהלת אינו מטמא את הידים - מפני שחכמתו של שלמה היא, ולא ברוח הקודש נאמרה:

פירוש הרש"ר הירש על בראשית ד, כו. "אז הוחל לקרוא בשם ה"

אז הוחל לקרא בשם ה' - והפירוש ששמעתי מפי מורי ורבי החכם ברנייס זצ"ל הוא בלא ספק הנכון, הקריאה בשם ה' היתה זכות בימי אברהם, סימן תשובה לדור. היא בישרה את ראשית התיקון, אחרי ששם ה' נשכח מלב הבריות. אך בדור אנוש היא בישרה את ראשית ההשחתה, בדור זה הורגש הצורך לראשונה לקרא בשם ה'. עד אז היה זה מיותר, כדרך שעתידי הוא להיות מיותר "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה', כי כולם ידעו אותי"... האדם ירד לדרגת אנוש, והביא על העולם מחלה אנושה, שכן הוא החל לשכוח את שם ה', את היחס המיוחד שבין ה' לאדם...

שיר השירים רבה (א, י)

שלושה ספרים כתב משלי קהלת ושיר השירים אי זה מהן כתב תחלה? רבי חייא רבה אמר - משלי כתב תחלה ואחר כך שיר השירים ואחר כך קהלת.... מתניתא אמרה שלשתן כתב כאחת. ושמעתא אמרה כל חד וחד בפני עצמו. תני רבי חייא רבה לעת זקנת שלמה שרתה עליו רוח הקודש ואמר שלושה ספרים...רבי ינאי חמיו דרבי אמי אמר הכל מודים שקהלת בסוף אמרה.

שות הרדב"ז חלק ב, תשכב

שאלת ממני אם יש טעם למה לא הוזכר בספר קהלת שם משמות הקדש זולת שם אלהים, כיון שהוא מכלל ספרי הקדש:

תשובה: לדעת האומרים כי ספר קהלת חבר לעת זקנתו הרי לסוף ימיו נשיו הטו את לבבו והעיד עליו הכתוב אז יבנה שלמה וגו' וכיון שלא מיחה בנשיו העלה עליו הכתוב כאלו עבד ע"ז ונסתלקה ממנו רוח הקדש ונתמעטה חכמתו ממה שהוא למעלה מן השמש. ולכן תמצא אותו כמה פעמים אומר 'תחת השמש' וזה הפך 'ותרב חכמת שלמה'. ולפיכך לא היה מזכיר זולת שם אלהים לפי שהוא שם משותף, כמו 'ויבא אלהים אל אבימלך' 'אלהים לא תקלל' 'ויבא אלהים אל בלעם' ורבים:

מלכים א פרק ה

ט ויתן אלהים חכמה לשלמה ותבונה, הרבה מאד; ורחב לב כחול, אשר על שפת הים. י ותרב חכמת שלמה, מחכמת כל-בני-קדם, ומכל, חכמת מצרים. יא ויחכם, מכל-האדם, מאיתו האזרחי והימן וכלכל ודרדע, בני מחול; ויהי-שמו בכל-הגוים סביב יד ויבאו, מכל-העמים, לשמע, את חכמת שלמה--מאת כל-מלכי הארץ, אשר שמעו את-חכמתו

מלכים א פרק ח

לז רעב כי-יהיה בארץ, דבר כי-יהיה שדפון ורקון ארבה חסיל כי יהיה, כי יצרו לו איבו, בארץ שערו--כל-נגע, כל-מחלה. לח כל-תפלה כל-תחנה, אשר תהיה לכל-האדם, לכל, עמך ישראל--אשר ידעו, איש נגע לבבו, ופרש כפיו, אל-הבית הזה. לט ואתה תשמע השמים מכוון שבתך, וסלחת ועשית, ונתת לאיש ככל-דרכיו, אשר תדע את-לבבו: כי-אתה ידעת לבדך, את-לבב כל-בני האדם. מ למען, וראוה, כל-הימים, אשר-הם חיים על-פני האדמה--אשר נתתה, לאבותינו. מא וגם, אל-הנכרי, אשר לא-מעמך ישראל, הוא; ובא מארץ רחוקה, למען שמך. מב כי ישמעון, את-שמך הגדול, ואת-ידך החזקה, וזרעך הנטויה; ובא והתפלל, אל-הבית הזה. מג אתה תשמע השמים, מכוון שבתך, ועשית, ככל אשר-יקרא אליך הנכרי--למען ידעו כל-עמי הארץ את-שמך, ליראה אתך כעמך ישראל, ולדעת, כי-שמך נקרא על-הבית הזה אשר בניתי

לע"כ ולאורו של מורנו הרב אלישע יושליצקי זצ"ל

מלכים א פרק י

א ומלכת שקבא שמעת את שמע שלמה לשם יהוה ומבא לנסתו בחידות. ב ומבא ירושלמה בחיל כבד מאד גמלים נשאים בשמים ונהב רב מאד ואבן יקרה ומבא אל שלמה ותדבר אליו את כל אשר היה עם לבבה. ג ונגד לה שלמה את כל דבריה לא היה דבר נעלם מן הפלך אשר לא הגיד לה... ונתאמר אל הפלך אמת היה הדבר אשר שמעתי בארצי על דבריה ועל חכמתה. ז ולא האמנתי לדברים עד אשר באתי ותראינה עיני והנה לא הגד לי החצי הוספת חכמה וטוב אל השמועה אשר שמעתי. ח אשרי אנשיך אשרי עבדיך אלה העמדים לפניך תמיד השמעים את חכמתך.

מלבי"ם מלכים א היד: ויבאו, מכל-העמים, לשמע, את חכמת שלמה--מאת כל-מלכי הארץ, אשר שמעו את-חכמתו

'ויבואו' פי' מהרי"א שמאת מלכי הארץ ששמעו שמע חכמתו נשלחו שלוחים מכל העמים חכמי עם ועם לשמוע את חכמת שלמה, וי"מ שמלכי הארץ באו לשמוע חכמתו, ובשום למדינתם באו כל העמים ללמוד לקח מפיהם מה ששמעו המלכים ממנו, וי"ל שרמו בזה על ספר קהלת שנאמר בהקהל, ובו דבר בדרך החקירה והחיפוש על כל עניני העולם, והיה בזה לימוד גם להמלכים לההביל הצלחת העולם, גם להמון העמים יחד:

מסכת חגיגה יג, א

ואמר רבי אמי: אין מוסרין דברי תורה לעובד כוכבים, שנאמר
לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה

מסכת שבת ל, א

אמר רב יהודה בריה דרב שמואל בר שילת משמיה דרב: בקשו חכמים לגנוז ספר קהלת מפני שדבריו סותרין זה את זה; ומפני מה לא גזוהו? מפני שתחילתו דברי תורה וסופו דברי תורה. תחילתו דברי תורה - דכתיב מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, ואמרי דבי רבי ינאי: תחת השמש הוא דאין לו, קודם שמש יש לו; סופו דברי תורה - דכתיב סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם;

עין איה מסכת שבת חלק א עמוד 113-114

ההבדל שיש בין הצעד הראשון שבדרכי החינוך הטוב כשהאדם נוטה ע"פ נטיית טבעו הישר ללכת בדרכי ד' ותורתו, לבין הצעד האחרון.. הממלא את חלל הלב שמחה בגאון שם אלהי ישראל, היא באמת ההבדלה העמוקה שבין החיוב והשלילה כשהם פונים למטרה אחת.

הא כיצד, האדם בפקחו את עיניו ומסתכל על החברה האנושית ומנהיגה, ורואה את השאיפות המוסכמות של ההמון כולו אל כל תאוה מדומה ואל כל רהב של דמיון כוזב, מיד ימצא בנפשו שהוא נתון במלחמה גדולה... ומה יעשה המתחיל, שעוד לא בא עד אותו הגבול של הכח הגדול לברר לעצמו בבירור אמיתי ואת גודל ערך האורה הגדולה... במה יושע ואיך יתחיל ראשית דרכו, למען יוכל להתחזק במערכת המלחמה הגדולה הנטושה לפניו בין הרע והטוב, בין אור האמת והצדק הקיים לעד ובין אור הנוצץ והמבריק של התאוות והדמיונות של השקרים הנפוצים בהמון ושקועים בלבותם?

ע"כ אם לא תשיג יד המשכיל בהתחלתו בדרך הטובה להתיצב בדרך החיוב נגד השקר, טוב הוא שישתמש בנשק השלילה, כלומר להכיר את הגרעון של אלה הדברים הפחיתים והעוברים שהם יסודי התאוות והדמיונות המשבשים את נטיות החיים בשקריהם, ודבר זה יהי' נקל לו להשיג גם בראשית דרכו.

ומתוך הגרעון של הנטיות הפחיתות, התאוה והכבוד והדמיון הכוזב הרודה על ידיהם.. יתחיל ברב כח ללכת באור חיים ולתור בחכמה להתחזק בדעת ביראת ד' ולעמוד על עמקי תורה וסדרי חכמה אמיתיים. אז אחרי רב עמל וקניית חכמה רבה יצא מדרך השלילה לדרך החיוב.

ע"כ להיות תחילתו ד"ת, נסתמן לו הצד השלילי.. "מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש". אמנם לא זהו כל העומק של דרך הטוב. השליליות נחוצה רק לעזרת שעה, והחתימה תבא בחיוב המלא "את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם". ומותר האדם מן הבהמה אין, כי הכל הבל.

כן צריך ג"כ החיים המעשיים המוסריים בהתחלת החינוך בדרכה של תורה להיות בחיי צער, בפרישות, ולפעמים ג"כ בבדידות, כ"א לפי ערכו, כדי להקנות לעצמו בקנין עמוק את המושג של גרעון התעודה של החיים המוחשיים לבדם. אמנם אחרי שמן ההתחלה הטובה יבא לידי חתימה שכלית, אז כבר יצא מדרך השלילה ויבא לדרך החיוב...

דרשת הרמב"ן לספר קהלת - הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל - אלו אדם אחר אמר הבל הבלים הכל הבל היינו אומרים לא אסף מימיו שתי פרוטות והוא אומר הבל הבלים, אלא שלמה לפי שכתוב בו ויתן המלך את הכסף. בירושלם כאבנים נאה לו לומר הבל הבלים.

והנה שלמה השליט היכול החכם חבר כל הספר הזה להיות מהביל כל העולם ולאמר לנו כי הכל הבל גמור. ויש לנו לתמוה ממנו תימה גדול. אם כן הבורא אותו פעל פועל בטל ושל הבל וריק ואין ראוי לחכם שיפעל פועל בטל. וראוי לנו שנאמר לשלמה מה שאמר אותו עם הארץ לר' שמעון בן אלעזר לך לאומן ואמור לו כמה מכוער כלי זה שעשית, ועוד היאך אמר שלמה על כל העולם שהוא הבל והב"ה מתפאר בעשיותיו כמו שאמר הנה עשית את השמים ואת הארץ בכחי הגדול ובזרועי הנטויה.. שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. וכן יוצא באלה הרבה שהב"ה משתבח ביצירת שמים וארץ, בוראן משבחן ומי יתן בהן דופי?

עולת ראייה חלק א עמוד קה' - 'ומותר האדם מן הבהמה אין כי הכל הבל' (קהלת ג, ט)

היצירה הולכת היא ועולה במדרגתה. המציאות של הכנה נחשבת באמת מציאות של כח, ולא מציאות של פעל. וא"כ מציאותה של הבהמה נחשבת כמו הכנה למציאותו של האדם. ואם האדם ג"כ לא ימלא את תפקידו, ולא יביא את מציאותו לכלל תכלית, הרי נשאר גם הוא רק בתור יצירה כחנית... וכל מציאות של כח שאין לה ערך בפעל נקראת הבל. "ומותר..."